

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

УДК 373. 5.046-024.71(045)

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9283.41.2024.322018>

Зєня Л. Я.

liubovzenia@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0273-1494>

Київський національний лінгвістичний університет

Дата надходження 27.10.2024. Рекомендовано до друку 23.12.2024

ПРОФІЛІЗАЦІЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті здійснено ретроспективний аналіз упровадження профільного навчання на третьому рівні повної загальної середньої освіти в добу незалежності України. Висвітлення набутого досвіду профільного навчання в старших класах закладів загальної середньої освіти підкріплено наведенням державних документів, які регламентували його впровадження, та аналізом досліджень і публікацій, які створювали його теоретико-методологічну основу. Ефективність профілізації середньої освіти згідно з Державним стандартом 2024 року авторка статті пов'язує з необхідністю урахування не лише попереднього досвіду, а й сучасних психолого-педагогічних умов його впровадження. У статті розглянуто соціальні, методологічні та технологічні чинники, які зумовлюють специфіку профілізації середньої освіти на сучасному етапі.

Ключові слова: профілізація середньої освіти, профіль, профільне навчання, профільна школа, допрофільна підготовка, елективний курс, профільне навчання іноземних мов.

Zienia L.

liubovzenia@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0273-1494>

Kyiv National Linguistic University

SECONDARY EDUCATION PROFILING: PROBLEMS AND PROSPECTS

Abstract. Introduction. The results of our research of the issue of profession-oriented education in secondary schools of Ukraine have revealed that the first Concept of Profession-oriented Education in High School (2003) underwent changes over the next ten years since its launch in 2003. Moreover, its new editions were twice approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine in 2009 and 2013, respectively. The given Concepts specified methodology, organizational and pedagogical pre-requisites of profession-oriented education as well as outlined the mechanisms for its implementation. However, not a single model has been fully realized so far, which is closely related to and is explained by certain difficulties and problems of organizing profession-oriented education. The timeliness of recent secondary education (grades 10-12) profiling is reinforced by the start of the third phase of the subject oriented educational reform. **Purpose.** The article aims to identify and scrutinize modern psychology-pedagogical pre-requisites of secondary education profiling through the perspective of the New Ukrainian School development. **Methods.** Reviewing studies on Methods for Foreign Language Teaching and Learning, Psychology, Pedagogy, Linguistics; analysis of the current national legislation on the issue, curricula, syllabi, textbooks, study guides; scientifically rigorous observation of the educational process; summarizing the positive work experience of university and school teachers. **Results.** The article provides a retrospective analysis of the subject oriented education at the third level of comprehensive secondary education during the period of Ukraine's independence. More specifically, coverage of the national

state documents, regulating its implementation, as well as full-value analysis of current researches and publications, creating its theoretical and methodological basis, are supported by the gained experience in the given domain. The article writer links the effectiveness of secondary education profiling being implemented according to the 2024 State Standard with the need to consider not only previous experience, but also modern psychological and pedagogical conditions for its implementation. Hence, the thorough examination of social, methodological, and technological factors determining the peculiarities of secondary education profiling at the current stage. **Conclusion.** Overall, a retrospective study of scientific literature, legislative and regulatory documents, and summary of the author's own experience on the implementation of subject oriented secondary education during the period of independence of Ukraine were carried out. An attempt has been made to characterize the factors that caused difficulties and made it impossible to fully solve the tasks of subject oriented education defined by the Concept of Profile Education in High School (2003, 2009, 2013). Based on the results of the study and analysis of modern psychological and pedagogical conditions for secondary education profiling, the emphasis should be made on preparation and further implementation of subject oriented training in accordance with the State Standard (2024). Extensive examination of the specifics of foreign languages oriented teaching in academic and professional fields seem to be perspective for further research.

Keywords: secondary education profiling, profile, subject oriented instruction, profession-oriented school, pre-profile training, elective course, foreign languages-oriented teaching.

Постановка проблеми. Профільну середню освіту визначено Законом України «Про повну загальну середню освіту» як третій рівень повної загальної середньої освіти, що передбачає виконання учнем вимог до результатів навчання, визначених державним стандартом профільної середньої освіти. Профільна середня освіта здобувається протягом трьох років. Перший цикл профільної середньої освіти – профільно-адаптаційний (10 рік навчання), другий цикл профільної середньої освіти – профільний (11–12 роки навчання) (Закон України, 2020), що створює передумови для врахування вікових та індивідуальних особливостей, потреб та інтересів здобувачів освіти, виявлення та надолуження освітніх втрат, а також формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти на підставі їх усвідомленого вибору (Державний стандарт, 2024).

«Профіль навчання» трактовано як спосіб організації освітнього процесу, що передбачає поглиблене / професійно орієнтоване вивчення групи споріднених навчальних предметів (інтегрованих курсів) однієї або кількох освітніх галузей, визначених Державним стандартом профільної середньої освіти (2024).

Профілізація середньої освіти, як вияв її особистісно орієнтованої гуманістичної спрямованості, є, як відомо, складником реформування вітчизняного освітнього простору, який полягає в розбудові Нової української школи (Концепція реалізації..., 2016).

Метою профільної середньої освіти є розвиток особистості здобувачів освіти шляхом утвердження у них української національної та громадянської ідентичності та формування компетентностей, необхідних для їх життєвої стійкості, самостійності, відповідальності, комунікації та взаємодії з іншими особами, соціалізації, активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності, оборонної свідомості, громадянської стійкості, патріотизму, поваги до державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей України, розуміння їх важливості для становлення держави; підприємливості, свідомого вибору подальшого життєвого шляху, освіти протягом життя, трудової діяльності та самореалізації; дотримання принципів гендерної рівності; виховання у здобувачів освіти самоповаги і поваги до інших, відповідального ставлення до довкілля, що базується на науковому світогляді та принципах сталого розвитку (Державний стандарт, 2024).

У контексті завдань профілізації середньої освіти особливої уваги набуває проблема визначення та аналізу сучасних психолого-педагогічних умов її реалізації в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оновлення загальної середньої освіти, розпочате у 2016 році затвердженням Концепції Нової української школи, спрямовувалося низкою державних законодавчих і нормативних документів, зокрема такими, як Закон України «Про освіту» (2017), Концепція розвитку педагогічної освіти (2018), Державний стандарт початкової освіти (2018), Державний стандарт базової середньої освіти (2020), Закон України про повну загальну середню освіту (2020), Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (2020), Державний стандарт профільної середньої освіти (2024), Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024) та ін.

Ретроспективний погляд на становлення вітчизняної шкільної освіти з моменту набуття нашою країною своєї незалежності дозволяє констатувати, що профілізація середньої освіти сьогодні не є інновацією і що ЗЗСО мають певний досвід її втілення.

Спроби профілізації вітчизняної середньої освіти як способу диференціації і індивідуалізації навчання здійснювалися на правовій основі ще в 90-ті ХХ століття роки через розширення мережі загальноосвітніх навчальних закладів, таких як ліцеї, гімназії, школи із поглибленим вивченням окремих предметів, спеціалізовані школи або школи із профільним навчанням, а також через відкриття приватних, кооперативних шкіл, альтернативних державним. За наявності необхідних умов і з урахуванням запитів учнів запроваджувався один або кілька профілів навчання (гуманітарний, фізико-математичний, хіміко-біологічний, технічний, сільськогосподарський, економічний та ін.) (Загородня, 2020, с. 164–165).

Системного характеру мала набути профілізація середньої освіти із затвердженням Міністерством освіти і науки України у 2003 році Концепції профільного навчання в старшій школі (2003), за якою старша школа (10–11/12 класи) мала функціонувати як профільна, що розширювало б можливості учнів у виборі власної освітньої траєкторії відповідно до основних положень особистісно орієнтованого навчання, забезпечувало б обізнаність з потребами ринку праці й орієнтувало б учнів на той чи той вид майбутньої професійної діяльності.

За результатами узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду профільного навчання в Концепції (2003) було визначено цілі, завдання, структуру, принципи та форми організації профільного навчання в старшій школі та допрофільної підготовки у 8–9 класах. До основних напрямів профілізації були зараховані такі: суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний. У межах кожного напрямку виділялися різноманітні профілі. Наприклад, суспільно-гуманітарний напрям передбачав такі види профілів, як філологічний, історико-правовий, економічний, юридичний та інші. Кожен ЗЗСО визначав профіль або кілька профілів за зазначеними напрямами з огляду на потреби і запити учнів та їхніх батьків, а також на спроможності педагогічного колективу закладу.

За даними опитування вчителів іноземних мов різних шкіл Донецької області (75 респондентів) і студентів, які проходили педагогічну практику в школах України (50 респондентів), встановлено, що в більшості шкіл (двох третинах) у старших класах реалізується профільне навчання. Дані анкетування виявили також широку різноманітність профілів, а саме: гуманітарний, філологічний, гуманітарно-юридичний, математичний, природничо-математичний, економічний,

соціально-економічний, економіко-правовий, технічний, технологічний, гірничий, будівельний, спортивний. Деякі ЗЗСО (вони становили одну десяту від кількості врахованих в анкетуванні шкіл) здійснювали профільне навчання за кількома профілями, як правило, за двома-трьома, а саме: гуманітарно-юридичним, технічним і економічним; гуманітарним і математичним; гуманітарним, соціально-економічним і математичним; філологічним, гуманітарним і математичним; гуманітарним і природничо-математичним (Зеня, 2011, с. 58).

Диференціація змісту навчання в межах окремого профілю забезпечувалася за рахунок інваріантної і варіативної частин, до складу яких входили базові загальноосвітні предмети, профільні загальноосвітні предмети та курси за вибором (елективні курси). Сукупність названих предметів і курсів спрямовувалася як на загальноосвітню підготовку учнів, так і на спеціалізовану поглиблену підготовку, пов'язану з профілем навчання і майбутньої професійної діяльності (Концепція, 2003).

Створення профільних класів за зазначеними в Концепції (2003) напрямками передбачало поряд з оновленням цілей і змісту навчання випрацювання нових засобів його реалізації (стандарт, навчальні плани, навчальні програми, підручники, методичні посібники тощо), зміни освітніх методик і технологій, відповідну підготовку кваліфікованих кадрів, створення чіткої системи допрофільної підготовки учнів з метою забезпечення свідомого аргументованого вибору учнями окремого профілю. Саме на це й були спрямовані численні заходи, передбачені низкою державних документів, зокрема таких, як План заходів на 2006–2010 роки щодо впровадження профільного навчання... (2006), Галузева Програма впровадження профільного навчання на 2008–2010 рр. (2008) та інші.

Питання добору змісту і вибору технологій, випрацювання навчально-методичного забезпечення й організації профільного навчання, його впливу на успішність соціалізації і професійного самовизначення старшокласників висвітлювали на сторінках наукової і науково-методичної літератури. Ішлося про диференціацію і варіативність змісту навчання старшокласників, багатопрофільність й інтеграцію загальної та допрофесійної освіти, можливості вибору старшокласниками індивідуальних освітніх програм відповідно до нахилів, здібностей і потреб (Аніскіна Н. О., Барановська О. В., Бібік Н., Бугайов О., Васьківська Г. О., Ващенко Л., Величко С., Вдовиченко Р., Головка М., Грабчак Д. В., Десятниченко Н., Дьоміна Ж. Г., Дивоняк Ю. І., Завадський І. О., Кенц О., Клімова Н., Коваленко О., Ковальчук Л. О., Козловська І. М., Корнеєв В. П., Лещенко О., Мацегора С. М., Некоз Г., Ротерс Т. Т., Сікорський П. І., Станівська Т., Стиркіна Ю. С., Ушаков А., Хованова О. А., Хренова В. В., Чубар В., Шарко В. Д., Шинкаренко В. І., Шиян Н., Юзбашева Г. С., Ярошенко О. Г. та ін.).

Науковці широко обговорювали питання, пов'язані з вивченням іноземних мов у профільних класах (Алексєєнко І. В., Басай Н. П., Басай О. В., Бусс Е. Ю., Долинський Є. В., Зеня Л. Я., Іванова К. С., Круківська І. А., Любченко О. С., Мацегора С. М., Пальчевський С. С., Пасічник О. С., Пешкова І. В., Петрова Т. О., Полонська Т. К., Редько В. Г., Рекун Н. М., Сажко Л. А., Скляренко Н. К., Чобітько В. І., Чорна В. М. та ін.). Іноземна мова як навчальний предмет сприяє профілізації освітнього процесу за будь-яким профілем, оскільки має надзвичайну здатність до інтеграції і до реалізації міжпредметних зв'язків на інформаційно-змістовому, операційно-діяльнісному та організаційному рівнях. Вивчення іноземної мови у профільних класах дозволяє досягати двоєдиних цілей: цілей поглибленого вивчення іноземних мов за рахунок профільної спеціалізації та цілей інтеграції, тобто

поглиблення знань і вдосконалення вмінь і навичок у тій галузі, на яку спрямовано профіль (Зеня, 2008; 2011; Зеня & Чобітько, 2007; 2009).

Не залишалися поза увагою також питання допрофільної підготовки, яка починалася і здійснювалася в основній школі і яка мала на меті забезпечення свідомого вибору учнями профілю для навчання в старших класах та сприяння їх ефективному подальшому професійному самовизначенню (Ващенко Л., Главник О., Грабчак Д. В., Губенко А. В., Зеня Л. Я., Кенц О., Левтик М., Максименко С., Омельчук О. В., Рибалко В., Романенко Л. В., Хоменко О. В., Шарко В. Д. та ін.).

Упровадження профільного навчання у ЗЗСО висувало нові вимоги до особистості вчителя і до його фахових компетентностей, а також до підготовки вчителя профільної школи в закладах вищої освіти. У науковій літературі розглядали питання, пов'язані з професійною підготовкою / перепідготовкою вчителя, здатного виконувати завдання профільної середньої освіти (Грабчак Д. В., Зеня Л. Я., Сажко Л. А., Турчинова Г. В., Шарко В. Д. та ін.).

За результатами вивчення та аналізу досвіду впровадження профільного навчання в ЗЗСО з 2003 року впродовж наступних 10 років перша Концепція профільного навчання в старшій школі (2003) зазнавала змін. Її двічі затверджувало Міністерство освіти і науки України в новій редакції в 2009 та 2013 роках (Про затвердження, 2009; 2013). У концепціях визначено методологію, організаційно-педагогічні умови та окреслено механізми реалізації профільного навчання, однак дотепер жодну модель профілізації середньої освіти не було повною мірою реалізовано. Зазначимо деякі чинники, що вказують на труднощі і проблеми організації профільного навчання, урахування яких сприяло б більш ефективній профілізації сучасних ЗЗСО.

Так, Дивоняк Ю. І. та Шинкаренко В. І. (2012), аналізуючи у своєму дослідженні теорію і практику запровадження профільного навчання в ЗЗСО, окреслюють таке коло проблем: «недостатність інформації про обґрунтування змісту освіти в різних комбінаціях профільного навчання; відсутність методичних порад з оновлення технології навчання з урахуванням рівнів стандарту, академічного рівня та рівня профільної підготовки; відсутність системних прикладних досліджень із питань досвіду вивчення певного предмета на профільному рівні; організація профільного навчання з метою адаптації випускників шкіл до ринку праці; формування професійної спрямованості особистості школяра в навчанні (історії, фізики, інформатики, хімії тощо); поза увагою залишилися питання корекції концептуальних підходів до організації профільного навчання в різних умовах, впливу профільної освіти на професійне самовизначення учнів тощо» (с. 293).

Не більш задовільними були результати нашого дослідження щодо визначення ступеня успішності реалізації профільного навчання іноземних мов за такими критеріями: наявність навчально-методичного оснащення, підготовленість вчителя іноземної мови до роботи в профільних класах і можливості школи забезпечити свідомий, аргументований вибір профілю учнями. За даними анкетування і співбесід з учителями іноземних мов, встановлено відсутність навчально-методичного забезпечення профільної спрямованості з іноземних мов. У межах філологічного, гуманітарного, гуманітарно-юридичного профілів вчителі використовували для роботи в профільних класах переважно підручник з іноземної мови, рекомендований МОН України для базового рівня, і окремі, дібрані ним самим додаткові профільно орієнтовані іншомовні матеріали. Вивчення іноземної мови в математичному, технічному, будівельному, економіко-правовому, спортивному профільних класах здійснювалося лише за підручником з іноземної мови для базового рівня і не мало профільної спрямованості. Відсутність засобів профільного навчання іноземної мови

старшокласників вчитель намагався компенсувати за рахунок авторських курсів профільної спрямованості. Однак, укладаючи зазначені курси, учитель зазнавав труднощів щодо добору і методичної організації змісту профільного навчання іноземної мови, а також щодо планування навчального процесу за необхідності забезпечувати загальноосвітню іншомовну підготовку, передбачену стандартом, та поглиблену профільно орієнтовану іншомовну підготовку.

До того ж учителі не були готові до вирішення завдань профільного навчання іноземної мови, оскільки переважно не мали спеціальної підготовки / перепідготовки до роботи в профільних класах з урахуванням їхньої специфіки і були змушені розв'язувати проблеми, які виникали, спираючись лише на наявний досвід роботи. Учителі з невеликим досвідом і тим більше молоді фахівці без досвіду роботи виявилися зовсім не спроможними реалізувати профільне навчання іноземної мови.

Можливості школи щодо забезпечення свідомого, аргументованого вибору профілю учнями, за даними дослідження, також виявилися обмеженими. У більшості шкіл допрофільна підготовка зводилася до визначення професійних інтересів школярів через опитування, анкетування та бесіди, що не могло забезпечити високий рівень свідомості у професійному самовизначенні учнів і їх автономності у виборі профілю (Зеня, 2011, с. 58-59). Таким чином, сукупність зазначених чинників унеможливила, попри розроблені в державних документах концептуальні засади, системне впровадження профільного навчання на практиці.

Метою цієї публікації є визначення та аналіз сучасних психолого-педагогічних умов профілізації середньої освіти в контексті розбудови Нової української школи.

Основні результати дослідження. Актуальність питання профілізації середньої освіти (10–12 класи) на сучасному етапі зумовлена початком третьої фази реформування вітчизняної школи, змістом якої передбачено виконання в означені терміни таких завдань: розроблення і затвердження стандартів профільної середньої освіти на компетентнісній основі – 2023 рік; формування мережі закладів III рівня (профільної школи) – не пізніше 2025 року; створення системи незалежного оцінювання професійних кваліфікацій випускників професійного профілю старшої школи; початок роботи профільної школи за новими освітніми стандартами на компетентнісній основі – не пізніше 2027 року (Концепція реалізації ..., 2016).

У Державному стандарті профілізації середньої освіти (2024) визначено вимоги до обов'язкових результатів навчання здобувачів профільної середньої освіти, загальний обсяг їх навчального навантаження, розподілений за освітніми галузями, структуру та зміст профільної середньої освіти. Для здобуття профільної середньої освіти в Державному стандарті (2024) передбачено два спрямування: академічне і професійне. Профільне навчання академічного спрямування орієнтує здобувачів середньої освіти на продовження навчання на вищих рівнях освіти, профільне навчання професійного спрямування орієнтоване на ринок праці. У Державному стандарті окреслено також орієнтири для добору змісту середньої освіти залежно від спрямування.

Так, освітні програми профільної середньої освіти за академічним та професійним спрямуваннями містять обов'язкові освітні компоненти, які повністю охоплюють основні орієнтири для оцінювання, визначені Державним стандартом для всіх освітніх галузей, таких як: мовно-літературна; математична; природнична; технологічна; інформатична; соціальна і здоров'язбережувальна; громадянська та історична; мистецька; фізична культура. Особливостями на різних спрямуваннях є те, що поряд із обов'язковими компонентами змістом освіти академічного

спрямування забезпечується поглиблене вивчення певних освітніх компонентів, змістом освіти професійного спрямування передбачено освітні компоненти, які повністю або частково охоплюють зміст професійних стандартів або державних освітніх стандартів з конкретних професій, або стандартів фахової передвищої освіти з певних спеціальностей (Державний стандарт, 2024).

Певної визначеності цій специфічній для кожного спрямування частині змісту освіти надають запропоновані в Державному стандарті орієнтири для її оцінювання, що є надзвичайно важливим для добору змісту освіти, який набуває подальшої конкретизації в типовій освітній програмі, освітній програмі закладу освіти, модельній навчальній програмі та навчальній програмі певних освітніх компонентів, якими розглядаються навчальні предмети, інтегровані, зокрема міжгалузеві, курси, навчальні модулі тощо.

Характерною рисою Державного стандарту профілізації середньої освіти (2024) є його спрямованість на врахування освітніх потреб, інтересів і здібностей через формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти на підставі їх усвідомленого вибору.

Для правильного тлумачення, розуміння та усвідомлення закладених у Державний стандарт профілізації середньої освіти (2024) ідей і ефективного виконання завдань профільного навчання, коротко проаналізуємо психолого-педагогічні умови його впровадження з позицій сучасних реалій. Насамперед визначимося з поняттям «психолого-педагогічні умови». Психолого-педагогічними умовами вважаємо зовнішні та внутрішні обставини, які впливають на профілізацію середньої освіти і врахування яких сприятиме більш ефективній її реалізації. З цією метою розглянемо такі чинники: «соціальні (зумовлені соціальним замовленням суспільства), теоретико-методологічні (пов'язані з провідними підходами і положеннями) та технологічні (детерміновані технологіями навчання)» (Мацнева, 2019).

Соціальні чинники. В останні десятиріччя основними тенденціями розвитку сучасного постіндустріального суспільства розглядаються, як відомо, інтеграція і глобалізація, інформатизація і полікультурний характер комунікацій в усіх сферах життєдіяльності. Зазначені тенденції зумовлюють реформування освітніх систем багатьох країн світу, характерними рисами яких є інтернаціоналізація, культурологізація і гуманізація, гуманітаризація і демократизація.

Якість освіти, її привабливість і особистісна орієнтованість, спрямованість на формування національних і загальнолюдських цінностей, мобільність учасників освітнього процесу, безперервний характер, врахування ринку праці і розвиток у здобувачів здатності навчатися впродовж життя – це далеко не повний перелік стратегій реформування вітчизняної освіти з часів незалежності.

За останні п'ять років соціально-політична ситуація в сучасному світі зазнала змін під впливом пандемії коронавірусної хвороби 2019 року, яка призвела до серйозних соціально-економічних наслідків. Повномасштабне вторгнення 2022 року російських військ в Україну докорінно змінило життєдіяльність суспільства в різних сферах, зокрема в освітянській, не лише в нашій та європейських країнах, а й в усьому світі.

Масштабної руйнації в Україні зазнали заклади освіти. За даними МОН України, зруйновано понад 300 і пошкоджено понад 3000 шкіл. Однією з виразних тенденцій в освіті стало зменшення кількості і школярів, і педагогічних працівників. Починаючи з 24 лютого 2022 року, із усіх регіонів України за кордон виїхали 648 873 учні або 15,3 % їх загальної чисельності та 24 016 педагогічних працівників або 5,5 % загальної чисельності вчителів, які працювали в ЗЗСО у вересні 2021

р. (Освіта України в умовах воєнного стану, 2022). Станом на кінець 2024 року частина з них вже повернулася в Україну і відновила свою діяльність у закладах освіти. Однак однією з найважливіших проблем сьогодення залишається дефіцит педагогічних кадрів.

В умовах воєнного стану важливим завданням стало забезпечення всім здобувачам рівного доступу до навчання. З цією метою запроваджено чотири моделі організації навчання: очна, дистанційна, змішана та індивідуальна (екстернат або сімейна) форми здобуття освіти. Характерною рисою сучасної освіти є інтеграція всіх її форм. В освітньому просторі накопичено значний досвід реалізації дистанційного навчання із застосуванням онлайн ресурсів та уроків у цифровому форматі, а також провідних онлайн-платформ: BeSmart (<https://besmart.study>); студія онлайн-освіти EdEra (<https://www.ed-era.com>); платформа масових відкритих онлайн-курсів Prometheus (<https://prometheus.org.ua>); платформа безкоштовних вебінарів з підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання iLearn (<https://ilearn.org.ua>) тощо. На підставі вивчення та аналізу результатів дистанційного навчання, шляхів подолання труднощів, які виникали в його організації, виділено низку організаційно-навчальних, психоемоційних, педагогічних, технічних і санітарно-гігієнічних проблем, а також укладено методичні рекомендації щодо їх подолання і підвищення ефективності організації дистанційного навчання в закладах освіти з використанням сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Нагальними завданнями вдосконалення дистанційного навчання залишаються також необхідність розроблення методичного забезпечення для освітнього процесу та підготовка педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти до роботи в умовах використання технологій дистанційного навчання (Освіта в Україні. Виклики та перспективи, 2020; Освіта України в умовах воєнного стану, 2022).

До основних завдань розвитку повної загальної середньої освіти зараховують також суттєве оновлення освітніх програм та електронних версій підручників для Нової української школи; запровадження інноваційних навчальних ІТ-технологій; постійну модернізацію освітньої платформи «Всеукраїнська школа онлайн»; розбудову білінгвальної освіти; запровадження індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіти; створення мережі інтерактивних музеїв науки; відкриття 25 STEM-центрів у закладах післядипломної освіти та оснащення всіх ЗЗСО STEM-лабораторіями (Освіта України в умовах воєнного стану, 2022).

Варто зазначити, що значна увага державної політики у сфері повної загальної середньої освіти належить розвитку STEM-освіти природничо-математичного напрямку. Зазначається, що від рівня підготовки здобувачів середньої освіти в галузі природничих наук, математики та фізики залежить науковий, технічний, технологічний, економічний і оборонний потенціал держави. Завданнями профільної освіти вбачається поглиблене оволодіння системою знань і умінь з природничо-математичної освіти (STEM-освіти), методами наукових досліджень, реалізацією інноваційних проєктів (Освіта в Україні. Виклики та перспективи, 2020).

Однією з характеристик сучасної освіти є інтеграція таких її видів, як формальна, неформальна та інформальна. І ключовою проблемою вважають створення порядку визнання результатів неформальної та інформальної освіти.

Нагальними завданнями державної політики, які потребують розв'язання, є продовження формування нового інклюзивного, комфортного, безпечного освітнього середовища, зокрема через оновлення матеріально-технічної бази закладів ЗЗСО, і підготовка педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, оскільки щорічно попит на інклюзивну освіту зростає.

Технічне оснащення закладів ЗЗСО, забезпечення безпечного освітнього середовища і психологічної підтримки учасників освітнього процесу становлять перспективи розвитку вітчизняної освіти.

Сучасні психолого-педагогічні умови провадження освітньої діяльності та необхідність забезпечити її відповідність світовим стандартам висувають нові вимоги до педагогічних і науково-педагогічних працівників, які зазначені в новому Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти», затвердженому 29 серпня 2024 року. Підготовка сучасного вчителя, здатного виконувати відповідні трудові функції, провадити освітню діяльність з урахуванням соціально-політичної ситуації та тенденцій розвитку вітчизняної освіти, є одним з найголовніших завдань її реформування.

Теоретико-методологічні чинники. Для профільного навчання, як і навчання загалом, важливим є урахування, перш за все, основних положень таких підходів, як компетентнісний, особистісно-орієнтований, диференційований та індивідуальний.

Компетентнісний підхід реалізується у визначенні вимог до обов'язкових результатів навчання за освітніми галузями; особистісно-орієнтованим підходом передбачено створення сприятливого для здобувача освітнього середовища, врахування інтересів і потреб, можливостей і здібностей, професійних прагнень і рівня навченості здобувачів; індивідуальний підхід забезпечує врахування вікових та індивідуальних особливостей здобувача в освітньому процесі та побудову його індивідуальної освітньої траєкторії, яка дозволяє реалізувати особистісний потенціал здобувача в диференційованому навчанні; диференційований підхід лежить в основі виділення академічного і професійного спрямувань профільного навчання, визначення мети і завдань, змісту і засобів, технологій і форм організації навчання за зазначеними спрямуваннями.

До підходів, які є основоположними для організації профільного навчання, зараховуємо також аксіологічний, культурологічний, діяльнісний, інтегративний, системний, рефлексивний, професійно-орієнтований.

Аксіологічний підхід дозволяє визначити провідні пріоритети, цілі, ідеали в галузі освіти і транслювати їх в освітній процес з метою формування ціннісних орієнтацій особистості здобувача. Культурологічний підхід передбачає включення до змісту освіти навчальних дисциплін гуманітарного, культурологічного, аксіологічного і художньо-естетичного спрямування. Вітчизняна культура і національний духовний досвід вважають складником світової культури, якій властивий полікультурний характер комунікацій. Діяльнісний підхід до навчання забезпечує здобувачів такими засобами і способами діяльності, як планування, проєктування, моделювання, прогнозування, конструювання, дослідницька діяльність, а також сприяє орієнтації в різних видах діяльності. Останній етап будь-якої діяльності, як відомо, завершується рефлексивною фазою. Урахування рефлексивного підходу в профільному навчанні передбачає систематичність рефлексивної діяльності здобувачів з метою усвідомлення мотивів своєї діяльності, проблем і труднощів, пошук ефективних шляхів їх усунення.

Опертя на інтегративний підхід в освіті дозволяє подолати роз'єднаність змісту навчальних дисциплін і фрагментарність його сприйняття, натомість сприяє єдності науково-теоретичного та духовно-практичного ставлення до світу, цілісності його бачення. Цілісний розгляд окремих явищ і світу загалом забезпечує системний підхід, який виявляється у двох взаємодіючих формах: аналітичній і синтетичній. Організація діяльності, яка потребує подрібнення цілого на підсистеми та їхні елементи, та діяльності, предметом якої є необхідність їхньої інтеграції, формує

у здобувачів системне мислення через виявлення структури і водночас розкриття цілісності системи.

Професійно-орієнтований підхід полягає в урахуванні у змісті освіти професійних інтересів здобувачів, використання в освітньому процесі технологій, які моделюють ситуації майбутньої професійної діяльності.

Концептуальні положення зазначених підходів на практиці переплітаються і взаємодіють на рівні педагогічних технологій.

Технологійні чинники. Технології профільного навчання, як і навчання загалом, мають бути особистісно-орієнтованими, спрямованими на розвиток мотивації та інтересу здобувачів до пізнавальної діяльності; на виявлення і розвиток здібностей та обдарувань особистості здобувача, достатніми для формування компетентностей, передбачених Державним стандартом профілізації середньої освіти (2024). Характерною рисою технологій профільного навчання має бути їхня професійна орієнтованість, якою забезпечується інтеграція пізнавальної і майбутньої професійної діяльності. У профільному навчанні іноземних мов ефективними, з огляду на наш досвід, виявилися такі технології, як навчання у співпраці, проєктна методика, професійно орієнтована рольова гра (ділова гра), портфоліо учня та інші (Зеня, 2008, 2011; Зеня, Чобітько, 2009).

Висновки. На основі аналізу наукової літератури, законодавчих і нормативних документів, узагальненні власного досвіду здійснено ретроспекцію на впровадження профільного навчання в ЗЗСО в добу незалежності України. Зроблено спробу схарактеризувати фактори, які спричинили труднощі і унеможливили вирішення в повному обсязі завдань профільного навчання, визначених Концепцією профільного навчання в старшій школі (2003, 2009, 2013).

Грунтуючись на результатах вивчення і аналізу сучасних психолого-педагогічних умов профілізації середньої освіти, акцентуємо увагу на необхідності їх урахування для підготовки і подальшого впровадження профільного навчання згідно з Державним стандартом (2024).

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні специфіки профільного навчання іноземних мов за академічним і професійним спрямуваннями.

ЛІТЕРАТУРА

- Галузева Програма впровадження профільного навчання на 2008–2010 рр. (схвалена колегією Міністерства освіти і науки України, протокол № 4/11-2 від 24.04.2008). https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr4_1290-08#Text
- Державний стандарт профільної середньої освіти. (2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>
- Дивоняк, Ю. І. & Шинкаренко, І. В. (2012). Профільне навчання у ЗОШ – виклик часу. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*, 37, 292–294. http://nbuv.gov.ua/ujrn/nzvdpu_pp_2012_37_73
- Загородня, А. А. (2020). Система профільного навчання у старшій школі у добу незалежності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 69(1), 163–167. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (зі змінами № 4034-IX від 29.10.2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
- Зеня, Л. Я. (2008). *Навчання іноземних мов у старшій профільній школі: лекційно-практичний курс*: посіб. для студ. вищ. навч. закл. Вид-во ГДПШМ.

- Зеня, Л. Я. (2011). *Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до навчання іноземних мов учнів профільної школи*: моногр. Вид-во ГДПШМ.
- Зеня, Л. Я. & Чобітько, В. І. (2007). Навчання німецької мови учнів старших класів економічного профілю. *Іноземні мови*, 2, 23–28.
- Зеня, Л. Я. & Чобітько, В. І. (2009). Підготовка майбутнього вчителя до організації проектної діяльності учнів старших класів економічного профілю в інтегрованому курсі “Німецька мова й економіка”. *Проблеми освіти: наук. зб. Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*, 58(1), 213–219.
- Концепція профільного навчання в старшій школі* (2003). Педагогічна преса, 3–15.
- Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»* (2016).
<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
- Мацнева, О. А. (2019). Сучасні тенденції науково-методичного дослідження процесу формування професійної міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх фахівців нелінгвістичного профілю. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Педагогіка та психологія: зб. наук. праць*, 30, 33–42.
- Освіта в Україні: виклики та перспективи* (інформаційно-аналітичний збірник).
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2020/metod-zbirka-osvita-ta-covid-2020.pdf>.
- Шкарлет, С. М. (Заг. ред.). (2022). *Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: науково-методичний збірник*.
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf>.
- План заходів на 2006–2010 роки щодо впровадження профільного навчання учнів 10–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів Міністерства освіти і науки України* (Наказ МОН № 744 від 03.11.2006). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0744290-06#Text>
- Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі* (Наказ МОН № 1456 від 21.10.2013). <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1456729-13#Text>
- Про затвердження нової редакції Концепції профільного навчання у старшій школі* (Наказ Міністерства освіти і науки України № 854 від 11.09.2009).
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0854290-09#Text>
- Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти»*. (2024).
<https://mon.gov.ua/news/informatsiine-povidomlennia>

REFERENCES

- Haluzeva Prohrama vprovadzhennia profilnoho navchannia na 2008–2010 rr.* (skhvalena kolehiieiu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, protokol № 4/11-2 vid 24.04.2008).
https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr4_1290-08#Text
- Derzhavnyi standart profilnoi serednoi osvity.* (2024).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>
- Dyvoniyak, Yu. I. & Shynkarenko, I. V. (2012). Profilne navchannia u ZOSh – vyklyk chasu. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykholohiia*, 37, 292–294.
http://nbuv.gov.ua/ujrn/nzvdpu_pp_2012_37_73

- Zahorodnia, A. A. (2020). Systema profilnoho navchannia u starshii shkoli u dobu nezalezhnosti. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 69(1), 163–167.
- Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» (zi zminamy № 4034-IKh vid 29.10.2024).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
- Zienia, L. Ya. (2008). *Navchannia inozemnykh mov u starshii profilnii shkoli: lektsiino-praktychnyi kurs: posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.* Vyd-vo HDPIIM.
- Zienia, L. Ya. (2011). *Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnykh uchyteliv do navchannia inozemnykh mov uchniv profilnoi shkoly: monohr.* Vyd-vo HDPIIM.
- Zienia, L. Ya. & Chobitko, V. I. (2007). Navchannia nimetskoï movy uchniv starshykh klasiv ekonomichnoho profilu. *Inozemni movy*, 2, 23–28.
- Zienia, L. Ya. & Chobitko, V. I. (2009). Pidhotovka maibutnoho vchytelia do orhanizatsii proektnoi diialnosti uchniv starshykh klasiv ekonomichnoho profilu v intehrovanomu kursi «Nimetska mova y ekonomika». *Problemy osvity: nauk. zb.* In-t innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON Ukrainy, 58(1), 213–219.
- Kontseptsiiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» (2016).*
<https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf>
- Kontseptsiiia profilnoho navchannia v starshii shkoli (2003). *Pedahohichna presa*, 3–15.
- Matsnieva, O. A. (2019). Suchasni tendentsii naukovo-metodychnoho doslidzhennia protsesu formuvannia profesiinoi mizhkulturnoi komunikativnoi kompetentnosti maibutnykh fakhivtsiv nelinhvistychnoho profilu. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho lnhvistychnoho universytetu. Seriiia Pedahohika ta psykholohiia: zb. nauk. prats*, 30, 33–42.
- Osvita v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy (informatsiino-analitychnyi zbirnyk).*
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2020/metod-zbirka-osvita-ta-covid-2020.pdf>
- Shkarlet, S. M. (Zah. red.). (2022). *Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proiektna diialnist: naukovo-metodychnyi zbirnyk.*
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.projektna.diyalnist.pdf>
- Plan zakhodiv na 2006–2010 roky shchodo vprovadzhennia profilnoho navchannia uchniv 10–12 klasiv zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv Ministerstva osvity i nauky Ukrainy (Nakaz MON № 744 vid 03.11.2006).*
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0744290-06#Text>
- Pro zatverdzhennia Kontseptsii profilnoho navchannia u starshii shkoli (Nakaz MON № 1456 vid 21.10.2013).*
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1456729-13#Text>
- Pro zatverdzhennia novoi redaktsii Kontseptsii profilnoho navchannia u starshii shkoli (Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 854 vid 11.09.2009).*
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0854290-09#Text>
- Profesiinyi standart «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity».* (2024). <https://mon.gov.ua/news/informatsiine-povidomlennia>